

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LM VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Ro'yhatga olindi: BD -5111800-3.05

2018 - yil "28" 08

ONA TILI VA BOLALAR ADABIYOTI

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	100000 –	Gumanitar
Ta'lim sohasi:	110000 –	Pedagogika
Ta'lim yo'nalishi:	5111800 –	Maktabgacha ta'lim

Fan dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashning 2018-yil "18" 08 dagi 4 -sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2018-yil "25" 08 dagi 744-sonli buyrug'i bilan ma'qullangan fan dasturlarini tayanch oliy ta'lim muassasasi tomonidan tasdiqlashga rozilik berilgan.

Fan dasturi Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetida ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

M.A. Hamrayev	Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi
B.Pardayev	Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida kata o'qituvchisi

Taqrizchilar:

Jumaniyozov R.	TVPKQTMOI dotsenti,
Filologiya fanlari nomzodi:
B.Raximov	GulDU Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrasida mudiri, pedagogika fanlari doktori

Fan dasturi Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti O'quv - uslubiy Kengashida ko'rib chiqilgan va tavsiya qilingan (2018 yil "06" 06 dagi 4 -sonli bayonnomasi).

I. O'quv faninig dolzarbligi va oily kasbiy ta'limdagi o'rni

Mazkur fan dasturi umumiy tilshunoslik fani haqida qisqacha ma'lumot, o'zbek tili leksikologiyasi, frazeologiyasi, leksikografiyasi, hozirgi o'zbek adabiy tilining lug'at tarkibi, fonetik tizimi, grafikasi, orfoografiyasi, orfoepiyasi, grammatik qurilishi, morfologiyasi, sintaksisi, punktuatsiyasi, o'zbek tili uslublari, bolalar adabiyoti va bolalar folklori, maktabgacha, maktab va katta yoshdagi bolalar kitobxonligining o'ziga xos xususiyatlari, o'zbek va jahon bolalar adabiyoti haqidagi ma'lumotlarni qamrab olgan.

II. O'quv fanining maqsad va vazifalari

Fanning asosiy maqsadi - bo'lajak maxsus maktab o'qituvchilariga ona tilining fonetik xususiyatlari, talaffuz me'yorlari, lug'at (leksik) boyligi, imlo qoidalari va grammatik qurilishi yuzasidan nazariy bilim berish, bolalar adabiyoti va bolalar folklori, o'zbek va jahon bolalar adabiyoti haqida ma'lumot berish, talabalarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish va savodxonligini oshirish, takomillashtirish yuzasidan amaliy malaka hosil qilishdir.

Fanning vazifasi - ona tilining barcha bo'limlari yuzasidan talabalarga nazariy bilimlar berish va amaliyotda qo'llashga o'rgatish, ona tilining davlat tili maqomini olishi hamda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun materiallariga tayanish bilan bog'liq bo'lgan o'zgartishlarni yetkazish, o'zbek va jahon bolalar adabiyotining rivojlanish davrlarini tahlil qilish, jahon va o'zbek bolalar adabiyoti namoyandalarining ijodini o'rganish, o'zbek va jahon bolalar folklori namunalarini o'rganish, maktabgacha, maktab va kata maktab yoshidagi bolalar kitobxonligining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish.

Ona tili va adabiyoti fanini o'zlashtirish jarayonida

Bakalavr:

- ona tili va uning jamiyatda tutgan o'rni;
- ona tilining o'rganilish darajasi;
- tilshunoslik fanining boshqa fanlar tizimidagi o'rni;
- tilning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar;
- tillarning taraqqiyoti;
- dunyo tillarining geneologik va morfologik tasnifi;
- tilshunoslikning sohaları: etimologiya, pragmatika, lingvopoetika, semasiologiya, matn lingvistikasi;
- fonetika va fonologiya;
- ona tilining unli va undosh tovushlar tizimi va ularning tasniflanishi;
- nutqning fonetik bo'linishi;
- urg'u va uning turlari;
- fonetik hodisalar;
- ona tili yozuvi tarixi va taraqqiyoti;
- imlo qoidalari;
- talaffuz me'yorlari;
- so'z ma'nolari va ularning o'zgarishi;
- so'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlari;

- ona tili lugʻat tarkibining maʼno jihatdan tavsiflanishi;
- lugʻat tarkibidagi soʻzlarning kelib chiqishi jihatidan tavsiflanishi;
- lugʻat tarkibining ijtimoiy guruhlar tomonidan qoʻllanishi jihatidan tavsiflanishi;
- lugʻat tarkibining faolligi yoki nofaolligi jihatidan tavsiflanishi;
- lugʻat tarkibining hissiy-taʼsiri boʻyoqdorligi jihatidan tavsiflanishi;
- lugʻat tarkibidagi ajralmas birikmalar – frazeologik birikmalarni maʼno va tarkib jihatdan tavsiflanishi;
- leksikografiya, lugʻatlar va ularning turlari;
- morfemika, morfema va uning turlari;
- soʻz yasash usullari;
- soʻzlarning tuzilish jihatdan turlari;
- soʻzlarni turkumlarga ajratish tamoyillari;
- grammatik maʼno va grammatik shakl, ularning ifodalanish vositalari hamda usullari;
- grammatik maʼnoning lisoniy va pragmatik omillar vositasida ifodalanishi;
- grammatik kategoriya va uni hosil qilish vositalari;
- otning taʼrifi va leksik-grammatik xususiyatlari
- atoqli otlarning turlari;
- turdosh otlarning turlari;
- otlardagi son kategoriyasi;
- otlarning aloqa-munosabat kategoriyalari;
- otlarning nokategorial shakllari;
- otlarning yasalishi;
- otlarning tuzilish jihatdan turlari;
- sifatning taʼrifi va leksik-grammatik xususiyatlari;
- sifatning maʼno jihatdan turlari;
- sifatlardagi daraja kategoriyasi;
- sifatning modal shakllari;
- sifatning yasalishi;
- sifatning tuzilish jihatdan turlari;
- sonning taʼrifi va leksik-grammatik xususiyatlari;
- sonning maʼno jihatdan turlari;
- sonning hisob soʻzlari bilan qoʻllanishi;
- sonning ishlatilish jihatdan turlari;
- sonning tuzilish jihatdan turlari;
- olmoshning taʼrifi va grammatik xususiyatlari;
- olmoshlarning maʼno jihatdan turlari;
- olmoshlarning ishlatilish jihatiga koʻra turlari;
- olmoshlarning tuzilish jihatdan turlari;
- feʼlning taʼrifi va leksik-grammatik xususiyatlari;
- feʼllarning maʼno turlari;
- boʻlishli va boʻlishsiz feʼllar;
- oʻtimli va oʻtimsiz feʼllar;
- feʼllarning nisbat kategoriyasi;
- feʼllarning mayl kategoriyasi;

- fe'llarning zamon kategoriyasi;
- fe'llarning shaxs-son kategoriyasi;
- fe'llarning nokategorial shakllari;
- fe'llarning vazifa shakllari: ravishdosh, sifatdosh va harakat nomi;
- fe'llarning yasalishi;
- fe'llarning tuzilish jihatdan turlari;
- ravishning ta'rifi va leksik-grammatik xususiyatlari;
- ravishlarning ma'no turlari;
- ravishlarning yasalishi;
- ravishlarning tuzilish jihatdan turlari;
- yordamchi so'z turkumlarining ta'rifi, turlari va grammatik xususiyatlari;
- alohida olingan so'z turkumlarining ta'rifi, turlari va leksik-grammatik xususiyatlari;
- sintaksis va uning predmeti;
- sintaktik aloqa va sintaktik munosabatlar;
- so'z birikmasi sintaksisi;
- gap sintaksisi;
- gaplarning ifoda maqsadiga ko'ra turlari;
- gaplarning his-hayajon ifodalashiga ko'ra turlari;
- gaplarning tasdiq-inkor ifodalashiga ko'ra turlari;
- gaplarning tuzilish jihatdan turlari;
- sodda gaplarning turlari;
- murakkablashgan sodda gaplar;
- qo'shma gaplarning turlari;
- matn sintaksisi;
- ona tili ishorat qoidalari;
- nutq uslublari va uslubiyat turlari;
- bolalar adabiyoti fanining predmeti va vazifalari;
- jahon bolalar adabiyotining tavsifi;
- folklorning o'ziga xos xususiyatlari;
- bolalar adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari
- bolalar adabiyoti namoyandalarining hayoti va ijodi *bilimga*;
- ona tilining strukturasi va sistemasini farqlay olish;
- ona tili fonetik tizimi va grafikasini ta'riflay olish;
- ona tili lug'at tarkibini tahlil qila olish;
- ona tili frazeologiyasi va leksikografiyasiga ta'rif bera olish;
- ona tili morfemik tizimini tahlil qilish;
- ona tili so'z yasalish tizimini tahlil qilish;
- ona tili so'z turkumlari tizimini tahlil qilish;
- ona tili sintaktik qurilishini farqlay olish;
- ona tili talaffuz, imlo va ishorat qoidalarini bayon qilish;
- bolalar adabiyoti fanining maqsad va vazifalarini farqlay olish;
- maktabgacha, maktab, o'rta va katta yoshdagi bolalar kitobxonligining o'ziga xos xususiyatlarini farqlay olish;
- bolalar folklori haqda hikoya qilish;

- o'zbek va jahon bolalar adabiyoti durdonalari haqida hikoya qilish *ko'nikma*;
- ona tilining o'rganilish darajasini bayon qila olish;
- tilning ijtimoiy mohiyatini tushuntira bilish;
- tilning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalarni bayon qila bilish;
- ona tilining tovush tizimini tahlil qila olish;
- ona tili imlo va ishorat qoidalarini bayon qila bilish;
- ona tili lug'at boyligining o'ziga xos tomonlarini bayon qila olish;
- ona tili frazeologiyasi va leksikografiyasi haqida ma'lumot bera olish;
- ona tili morfem va so'z yasalish tizimi haqida ma'lumot bera olish;
- ona tili grammatik qurilishini tahlil qila bilish;
- bolalar adabiyoti fanining maqsad hamda vazifalarini bayon qila olish;
- turli yoshdagi bolalar kitobxonligi haqida ma'lumot bera olish;
- bolalar folklori namunalari haqida ma'lumot bera olish;
- jahon va o'zbek bolalar adabiyoti namunalari o'ziga xos tomonlarini tushuntira bilish *malakasiiga ega bo'lishi kerak*.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

1-Modul. Umumiy tilshunoslikdan ma'lumot

1-mavzu. Til ijtimoiy, doim o'zgarib, rivojlanib turuvchi hodisadir. O'zbek tili - O'zbekiston Respublikasining Davlat tili ekanligi. Hozirgi o'zbek adabiy tilining tuzilish uzvlari (elementlari): tovushlar tizimi, leksikasi (yoki lug'at tarkibi), grammatik qurilishi. Milliy va adabiy til. O'zbek adabiy tili va uning tayanch dialekti (lahjasi). Adabiy tilning o'g'zaki va yozma shakllari. Tilning paydo bo'lishi, tillarning taraqqiyoti, tillarning tasnifi.

2-Modul. Fonetika

2-mavzu. Fonetika haqida umumiy ma'lumot, uning nutq tovushlarini o'rganadigan soha ekanligi. Hozirgi zamon ona tilining fonetik va fonologik tizimi (sistemasi) haqida ma'lumot. Ona tilining fonetik vositalari: nutq tovushlari, urg'u, ohang (intonatsiya). Fonema, uning so'z ma'nosini farqlashdagi roli. Hozirgi ona tilining fonemalari. Nutq a'zolari va ularning vazifasi. Nutq apparati. Artikulyatsiya. Artikulyatsiya o'rni va artikulyatsiya usuli. Fonetik akustika, tovush balandligi, kuchi, tembri, tempi va cho'ziqligi.

Ona tilining vokalizmi va konsonantizmi. Unli tovushlar, tilning gorizontial, vertikal harakatiga ko'ra hamda lablarning ishtirokiga ko'ra unli tovushlar tasnifi. Undosh tovushlar, ularning artikulyatsiya (hosil bo'lish) o'rniga, usuliga hamda ovoz va shovqinning ishtirokiga ko'ra tasnifi.

Nutqning asosiy fonetik birliklari: fraza (jumla), takt (sintagma), fonetik so'z, bo'g'in, tovush. Urg'u va uning turlari: so'z urg'usi (leksik urg'u), gap urg'usi (mantiqiy urg'u); bog'liq va erkin urg'u. Urg'u olmaydigan birliklar. Urg'uning so'z ma'nosini farqlashdagi roli.

Nutq jarayonida tovushlarning o'zgarish xususiyatlari: kombinator o'zgarishlar

(assimilyatsiya, dissimilyatsiya, metateza), pozitsion o'zgarishlar.

3-Modul. Orfoepiya.

3-mavzu.Orfoepiya haqida umumiy ma'lumot. Hozirgi ona adabiy tilining orfoepik me'yorlari, unililar orfoepiyasi, ayrim undoshlar orfoepiyasi, ayrim grammatik shakllar orfoepiyasi. Ayrim orfoepik me'yorlarning imlo qoidalariga (orfografik me'yorlarga) mos kelmaslik hollari.

4-Modul. Grafika va orfografiya.

4-mavzu.Ona tili grafikasi (yozuv tizimi) haqida ma'lumot. Harf tilning asosiy grafik vositasi ekanligi. Tovush va harf. Alifbo (alfavit).

Ona tili imlosi va uning asosiy tamoyil(prinsip)lari; morfologik, fonetik, an'anaviy-etimologik, differensiyalash, grafik tamoyillar. Morfologik tamoyilning asosiy va yetakchi tamoyil ekanligi.

Ona tili imlosining asosiy qoidalari: ayrim harflar, o'zak-negiz va qo'shimchalar, qo'shma so'zlar imlosi; bo' g'in ko'chirish, bosh harflarning yozilish qoidalari.

5-Modul. Leksikologiya.

5-mavzu.Leksika (lug'at tarkibi) va leksikologiya haqida umumii ma'lumot.

Leksema va so'z, ularning o'zaro farqlari. So'zning leksik va grammatik ma'nosi. Semema, sema. Bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlar. So'zning o'z va ko'chma ma'nosi. Ma'no ko'chirishning asosiy turlari; metafora, metonimiya, sinekdoxa, funksiyadoshlik (ma'noning vazifaga ko'ra ko'chishi; ma'noning torayishi va kengayishi).

Ona tilida so'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlari haqida ma'lumot. Omonimlar, ularning ko'p ma'noli so'zlardan (polisemantizmlardan) farqi. Sinonimlar (ma'nodosh so'zlar) va sinonimiya qatori. Antonimlar. Paronimlar. Omonim, sinonim, antonim va paronimlarning asosiy turlari va nutqda qo'llanish xususiyatlari.

Tarixiy shakllanish jihatdan hozirgi ona tili leksikasi: Hozirgi ona tili leksikasining ijtimoiy-dialektal tarkibi: umumxalq leksikasi; dialektal leksika-dialektizmlar; kasb-hunar leksikasi; termin va terminologik leksikasi (atamalar leksikasi); jargon va argolar.

Ona tilining nafaol leksikasi, neologizmlar (yangi paydo bo'lgan so'zlar). Hissiy-ta'siriy jihatdan ona tili leksikasi; umumiste'moldagi hissiy-ta'siriy bo'yoqsiz va bo'yoqdor so'zlar.

6-Modul. Frazeologiya.

6-mavzu.Frazeologiya haqida ma'lumot. Frazema til va nutq birligi sifatida. Frazemalarning ma'no xususiyatlariga ko'ra asosiy belgilari va turlari.

7-Modul. Leksikografiya.

7-mavzu.Leksikografiya haqida umumiy ma'lumot. Lug'atlar va ularning tiplari: ensiklopedik (qomusiy) va lingvistik (yoki filologik) lu g'atlar. Bir tilli va ko'p tilli lingvistik lu g'atlar. Bir tilli lingvistik lu g'atlarning tiplari.

8-Modul. Morfemika.

8-mavzu. Morfemika va morfema haqida umumiy ma'lumot. Morfema va uning turlari: o'zak morfema va affiksial (qo'shimcha) morfema. Affiksial morfemalarning turlari: so'z yasovchi, lug'aviy shakl yasovchi, sintaktik shakl yasovchi affikslar. Affiksial morfemalariing tuzilishiga ko'ra turlari: sodda affikslar va murakkab affikslar.

9-Modul. So'z yasalishi (derivatsiya).

9-mavzu. Tub va yasama so'zlar. So'z yasalishi (derivatsiya) haqida ma'lumot. Ona tilida so'z yasash usullari: affiksatsiya, kompozitsiya, semantik, fonetik, abbreviatsiya. Affiksatsiya va kompozitsiya usullari - o'zbek tilida so'z yasashning eng asosiy usullari ekanligi.

10-Modul. Grammatika.

10-mavzu. Grammatika haqida umumiy ma'lumot. So'zning grammatik ma'nosi va grammatik shakli. So'zlarning sintetik, analitik, juft va takroriy, aralash hamda nol ko'rsatkichli shakllari. Grammatik kategoriya haqida umumiy ma'lumot. Grammatik kategoriya, grammatik ma'no va ularni ifoda qiluvchi vositalar tizimi ekanligi. Morfologiya va sintaksis grammatikaning qismlari ekanligi.

11-Modul. Morfologiya.

11-mavzu. Morfologiya haqida umumiy ma'lumot. Morfologiya grammatikaning so'z turkumlari va shu turkumlarga xos kategorioial, nokategorial shakllar tizimini, so'zning birikish vaqtidagi o'zgarishini tekshiradigan bo'limi ekanligi. So'zning morfologik tuzilishi so'z shaklining qismlaridan (shakl yasash uchun asos bo'luvchi hamda shakl hosil qiluvchi va so'z o'zgartuvchi affikslardan) iborat ekanligi.

Ona tilida so'z turkumlari va ularni ajratish tamoyillari haqida umumiy ma'lumot. Hozirgi ona tilida so'zlarning ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, ko'makchi, bo g'lovchi, yuklama, modal so'z, undov so'z, taqlid so'z turkumlariga ajratilishi.

Ot. Otning leksik-grammatik xususiyatlari. Otning ma'no turlari: atoqli va turdosh ot, aniq va mavhum, yakka va jamlovchi otlar.

Otlarda kelishik kategoriyasi. Otlarning yasalishi: affiksatsiya, kompozitsiya, abbreviatsiya usullari bilan ot yasash. Otlarda modal forma yasalishi. Otlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, qisqartma, juft otlar.

Sifat. Sifatning leksik-grammatik xususiyatlari. Belgini darajalab ko'rsata olishi - sifat darajalari: oddiy, qiyosiy va orttirma daraja. Sifatlarning otlashishi.

Sifatlarning yasalishi: affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan sifat yasash. Sifatlarda modal forma yasalishi. Sifatlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qo'shma, birikmali va juft sifatlar.

Son. Sonning leksik-grammatik xususiyatlari, morfologik belgilari, sintaktik

vazifasi. Sonlarning numerativ (sanoq) soʻzlar bilan qoʻllanishi. Sonlarning otlashish xususiyatlari.

Sonning maʼno turlari: miqdor son va tartib son. Miqdor son turlari: sanoq, dona, chama, jamlovchi va taqsim sonlar. Butun son va kasr son, kasrli son. Sonning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qoʻshma, juft, takroriy sonlar.

Olmosh. Olmoshning grammatik maʼnosi, boshqa soʻz turkumlariga morfologik ekvivalentligi (mosligi); otlashish xususiyatlari, gapdagi vazifasi.

Olmoshlarning maʼno turlari: kishilik, oʻzlik, koʻrsatish olmoshlari.

Soʻroq, belgilash, gumon, boʻlishsizlik olmoshlari. Olmoshning tuzilish jihatdan turlari: soda, qoʻshma, juft, takroriy olmoshlar.

Feʼl. Feʼlning leksik-grammatik xususiyatlari (morfologik belgilari, sintaktik vazifalari). Boʻlishli va boʻlishsiz feʼllar, boʻlishsizlik maʼnosining ifodalanishi. Feʼl nisbat (daraja)lari: aniq, oʻzlik, majhullik, birgalik, orttirma nisbatlarining grammatik maʼnosi va shakllari.

Feʼl mayllari (xabar mayli, shart va buyruq-istak mayli), ularning oʻziga xos xususiyatlari.

Feʼl zamonlari, ularning turlari (oʻtgan, hozirgi va kelasi zamon feʼllari), oʻtgan zamon feʼlining turlari: yaqin oʻtgan zamon feʼli, uzoq oʻtgan zamon feʼli, oʻtgan zamon hikoya feʼli, oʻtgan zamon davom feʼli, oʻtgan zamon maqsad feʼli. Hozirgi zamon feʼlining turlari: Hozirgi-kelasi zamon feʼli, hozirgi zamon davom feʼli, Kelasi zamon feʼlining turlari: kelasi zamon gumon feʼli, kelasi zamon maqsad feʼli.

Feʼllarning tuslanishi. Shaxs-son (yoki tuslovchi) affiksalar. Ularning turlari: 1-guruh, 2-guruh, 3-guruh tuslovchilari; ularning qoʻllanish xususiyatlari.

Feʼlning vazifadosh shakllari - maʼlum bir sintaktik vazifa bajarishga mos shakllari: sof feʼl, ravishdosh, sifatdosh, harakat nomi. Sof feʼl, uning kesim vazifasini bajarishga moslashganligi. Ravishdosh, uning grammatik maʼnosi, yasalishi; feʼl va ravishga xos xususiyatlari; Tuslanadigan va tuslanmaydigan ravishdoshlar. Sifatdosh uning grammatik maʼnosi, yasalishi; feʼl va sifatga xos xususiyatlari: (otlashish, shuningdek, tuslanish, zamon ifodalash xususiyatlari). Harakat nomi, uning grammatik xususiyatlari, yasalishi; feʼlga va otga xos xususiyatlari.

Feʼlning yasalishi (affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan feʼl yasash).

Feʼlning tuzilish jihatdan turlari: sodda va qoʻshma feʼllar. Juft feʼllarning oʻziga xos xususiyatlari. Feʼlning modal maʼno ifodalovchi shakllari: sintetik va analitik shakllari. Koʻmakchi feʼllar. Toʻliqsiz feʼl.

Ravish. Ravishning leksik-grammatik xususiyatlari. Ravishlarning maʼno turlari: holat, miqdor-daraja, payt, oʻrin sabab, maqsad ravishlari. Ravishlarda daraja (oddiy, qiyosiy, orttirma darajalar).

Ravishlarning yasalishi: affiksatsiya va kompozitsiya usullari bilan ravish yasash. Ravishlarning tuzilish jihatdan turlari: sodda, qoʻshma, juft va takroriy ravishlar.

Koʻmakchilar. Ularning grammatik xususiyatlari, turlari: asl koʻmakchilar, ot koʻmakchilar, feʼl koʻmakchilar, Koʻmakchi va kelishik qoʻshimchalari. Koʻmakchi otlar.

Bogʻlovchilar. Ularning grammatik xususiyatlari. Bogʻlovchilarning qoʻllanishiga

ko'ra turlari: yakka bog'lovchilar va takroriy bo g'lovchilar. Grammatik ma'no va vazifalariga ko'ra bog'lovchilarning turlari: teng bog'lovchilar (biriktiruvchi, zidlovchi, ayiruvchi); ergashiruvchi bog'lovchilar (aniqllov, sabab, shart va to'siqsizlik, chog'ishtiruv - o'xshatish bog'lovchilari.)

Yuklamalar. Yuklamalarning grammatik xususiyatlari. Yuklamalarniig tuzilishiga ko'ra turlari: so'z yuklamalar va affiks yuklamalar. Yuklamalarning ma'no turlari: so'roq va taajjub, kuchaytiruv va ta'kid, ayiruv va chegaralov, aniqllov, gumon, inkor yuklamalari.

Modal so'zlar, ularning ma'no va grammatik xususiyatlari, sintaktik vazifalari.

Undovlar. Ularning grammatik xususiyatlari. Undovlarning otlashishi, sintaktik vazifasi. Undovlarning turlari: his-hayajon (emotsional) va buyruq-xitob undovlari.

Taqlid so'zlar. Ularning grammatik xususiyatlari, otlashishi, taqlid so'zlarning sintaktik vazifasi; turlari: tovushga taqlid va shu'la-harakatga taqlid so'zlar.

12-Modul. Sintaksis.

12-mavzu. Sintaksis haqida umumiy ma'lumot. So'z birikmasi, gap bo'lagi va gap sintaksisning tekshirish obyekti sifatida. Gapda so'zlarning o'zaro bog'lanishi; teng va ergash bog'lanish haqida umumiy ma'lumot. Ergash bog'lanish so'z birikmasini hosil qiluvchi sintaktik munosabat ekanligi.

So'z birikmasi. So'z birikmasining tuzilishi va grammatik ma'nolari. Birikma tarkibidagi so'zlarning aloqa turlari: boshqaruv, bitishuv, moslashuv. So'z birikmalarining turlari: hokim so'zning qaysi so'z turkumidan ekanligiga ko'ra turlari (otli, fe'lli, ravishli, sifatli, modal so'zli birikmalar). Tobe so'zning sintaktik vazifasiga ko'ra turlari (to'ldiruvchili, aniqllovchili, holli so'z birikmalari). Tuzilishiga ko'ra turlari: sodda so'z birikmalari, murakkab so'z birikmalari.

Gap. Gap - kommunikativ (aloqa) birlik sifatida. Ifoda maqsadiga ko'ra gap turlari: darak, so'roq, buyruq gaplar. His-hayajoniga ko'ra turlari: his-hayajonli (undov) gaplar, his-hayajonsiz gaplar, ularning turlari (darak-undov, so'roq-undov, buyruq-undov gaplar).

Gap bo'laklari haqida umumiy ma'lumot. Ega va kesim (bosh bo'laklar) ikki sostavli gaplarni shakllantiruvchi predikativ birliklar ekanligi. Ega va uning ifodalanishi. Kesim, uning ifodalanishi, tiplari: fe'l-kesim va ot-kesim; sodda va tarkibli kesim. Ega bilan kesimning orasida tirening ishlatilishi.

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari (to'ldiruvchi, aniqllovchi, hol). To'ldiruvchi va uning ifodalanishi. Vositasiz va vositali to'ldiruvchilar, ularning shakllanishi. Aniqllovchi va uning ifodalanishi. Sifatlovchi, qaratqich va izohlovchilar aniqllovchining turlari ekanligi. Hol va uning ifodalanishi, turlari: ravish holi, miqdor-daraja holi, payt holi, o'rin holi, sabab holi va maqsad holi. Gap bo'laklarining joylashish tartibi. Inversiya.

Gapning uyushiq bo'laklari; uyushishning ifoda vositalari: sanash ohangi va teng bog'lovchilar. Uyushiq bo'lakli gaplarda umumiy va umumlashtiruvchi birliklarning qo'llanishi. Uyushiq bo'lakli gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

Gapning ajratilgan bo'laklari, ularning ajratilish sabablari. Ajratilgan bo'laklarning turlari: ajratilgan ega, ajratilgan kesim, ajratilgan aniqllovchi (ajratilgan sifatlovchi, ajratilgan qaratqich, ajratilgan izohlovchi), ajratilgan to'ldiruvchi, ajratilgan hol.

Ajratilgan bo'lakli gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

Gap bo'laklari sanalmaydigan birliklar (so'z va birikmalar) haqida ma'lumot: undalma, kirish so'z, kirish birikma va kiritma gaplar; ularning boshqa gap bo'laklari bilan grammatik jihatdan bog'lanmaslik va o'ziga xos ohang xususiyatlari. Ularda tinish belgilarining ishlatilishi.

Bir bosh bo'lakli gaplar, ularning tiplari: egasiz va kesimsiz bir bosh bo'lakli gaplar. Egasiz bir bosh bo'lakli gap turlari (egasi topiladigan va egasi topilmaydigan gaplar). Egasi topiladigan gaplar: shaxsi aniq, shaxsi noaniq, shaxsi umumlashgan gaplar. Egasi topilmaydigan - shaxssiz gaplar. Kesimsiz bir bosh bo'lakli gap - atov (yoki nominativ) gaplar va infinitiv gaplar ekanligi.

Bo'laklarga ajralmaydigan gaplar (so'z-gaplar), ularning o'ziga xos xususiyatlari. To'liq va to'liqsiz gaplar. To'liqsiz gaplarning tuzilish va qo'llanish xususiyatlari.

Qo'shma gap. Qo'shma gap haqida umumiy ma'lumot. Komponent (qism)larning birikish usuliga ko'ra qo'shma gap turlari: bog'langan qo'shma gap, ergashgan (ergash gapli) qo'shma gap, bog'lovchisiz qo'shma gap.

Bog'langan qo'shma gap. Bog'langan qo'shma gap qismlarining mazmun munosabati. Komponent (qism)lar orasidagi teng aloqa bog'langan qo'shma gap qismlarining o'zaro bog'lanish usuli ekanligi. Teng bog'lovchilar, teng bog'lovchi vazifasidagi ayrim yuklamalar, "bo'lsa", "esa" so'z shakllari bog'langan qo'shma gap qismlarini bog'lovchi vositalar ekanligi. Bog'langan qo'shma gap qismlari (komponentlari) orasida tinish belgilarining ishlatilishi.

Ergashgan qo'shma gap. Ergashgan qo'shma gap - bosh va ergash gaplarning tobelik munosabati asosida vujudga keladigan sintaktik birlik sifatida. Bosh va ergash gap, ularning o'ziga xos xususiyatlari. Ergashtruvchi bog'lovchilar, shu vazifadagi ayrim yuklamalar, ko'makchilar, nisbiy so'zlar, turli fe'l shakllari (fe'lning shart, buyruq-istak shakllari. shuningdek, ravishdosh, sifatdosh va to'liqsiz fe'l ergash gapni bosh gapga bog'lovchi vositalar ekanligi.

Ergashgan qo'shma gapning turlari: ega ergash gapli qo'shma gap, kesim ergash gapli qo'shma gap, to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap, aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap, ravish ergash gapli qo'shma gap, daraja-miqdor ergash gapli qo'shma gap, payt ergash gapli qo'shma gap, o'rin ergash gapli qo'shma gap, sabab ergash gapli qo'shma gap, o'xshatish ergash gapli qo'shma gap, shart ergash gapli qo'shma gap, to'siqsiz ergash gapli qo'shma gap, natija ergash gapli qo'shma gap. Bunday gaplarda ergash gapning bosh gapdagi biror bo'lakni (qismni) yoki butun bir bosh gapni izohlash xususiyati. Ergashgan qo'shma gap komponentlari orasida tinish belgilarining ishlatilishi.

Bog'lovchisiz qo'shma gap. Intonatsiya (ohang) bog'lovchisiz qo'shma gap komponentlarini o'zaro bog'lovchi vosita ekanligi. Bog'lovchisiz qo'shma gap qismlarining birikish usullari (sanash va tobelanish ohanglari).

Bog'lovchisiz qo'shma gap tarkibidagi komponentlarning mazmun munosabati. Bog'lovchisiz qo'shma gap turlari: bir tipdagi va turli tipdagi komponentlardan tuzilgan bog'lovchisiz qo'shma gaplar. Bog'lovchisiz qo'shma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

Murakkab qo'shma gap. Murakkab qo'shma gap uch va undan ortiq komponentlarning mazmun va ohang jihatdan bog'lanishidan tuzilgan sintaktik

birlik sifatida. Murakkab qo'shma gaplarning turlari: 1) bog'langan qo'shma gap toifasidagi (bog'lanish yo'li bilan tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar; 2) ergashgan qo'shma gap toifasidagi (ergashish yo'li bilan tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar : a) bir necha ergash gapli murakkab qo'shma gaplar; b) bir necha bosh gapli murakkab qo'shma gaplar ; 3) bog'lovchisiz qo'shma gap toifasidagi (bog'lovchi vositalarsiz, ohang orqali tuzilgan) murakkab qo'shma gaplar; 4) aralash tipda tuzilgan murakkab qo'shma gaplar. Murakkab (ko'p komponentli) qo'shma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi.

13-Modul. Punktuatsiya (ishorat qoidalari).

13-mavzu. O'zga gap va undan nutqda foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. O'zga gap turlari: ko'chirma gapli qurilma, o'zlashtirma gap. Ko'chirma gapli qurilmaning tarkibiy qismlari: muallif gapi va ko'chirma gap, ularning o'zaro bog'lanishi. Ko'chirma gapning muallif gapiga nisbatan prepozitiv, postpozitiv va inpozitiv holatlarda qo'llana olishi ko'chirma gapli qurilmalarning o'ziga xos xususiyati ekanligi. O'zlashtirma gap, uning o'ziga xos xususiyatlari. Ko'chirma gapli qurilmalarda tinish belgilarining ishlatilishi. Ko'chirma gapli qurilmalarni o'zlashtirma gapga aylantirishning o'ziga xos xususiyatlari

Ona tili punktuatsiyasining asosiy tamoyillari (mantiqiy-grammatik tamoyil, uslubiy tamoyil, differentsiatsiya tamoyili). Ona tilida tinish belgilari va ularning tasnifi; tinish belgilarining qo'llanish o'rinlari.

14-Modul. Uslubiyat va uslubshunoslik.

14-mavzu. Nutq uslublari haqida ma'lumot. Uslubiyat turlari: leksik, fonetik va grammatik uslubiyat haqida.

“Ona tili va bolalar adabiyoti” fanining “Bolalar adabiyoti” qismi nazariy mashg'ulotlari mazmuni

1. Adabiyot (bolalar adabiyoti) fanining maqsad va vazifalari.
2. Bolalar kitobxonligi haqida.
3. Bolalar adabiyoti va bolalar folklorining mumtoz adabiyot namunalarini bilan bog'liqligi. Qo'shiqlar. Maqollar. Topishmoqlar. Masallar. Tez aytishlar. Ertaklar. Adabiy ertaklar.
4. O'zbek bolalar adabiyotining vujudga kelishi. O'tgan asrning 30-40 –yillaridagi o'zbek bolalar adabiyoti. Hozirgi davrdagi o'zbek bolalar adabiyoti.
5. Alisher Navoiyning “Xamsa” turkumiga kiruvchi dostonlarida ilgari surilgan ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalar. Alisher Navoiyning pand-nasihat mazmunidagi asarlarida ifodalangan ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy qarashlar. Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari tarkibiga kirgan masallarda ilgari surilgan g'oyalar.
6. Avloniyning pedagogik faoliyati. Yangi maktablar, o'quv jarayonlari, dars uslubi tashkil etishdagi faoliyati. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati. H.H. Niyoziy ma'rifati. Uning ta'limda joriy etilgan o'qish

kitoblari mohiyati. Hamza qalamiga mansub “Gul” turkumiga kiruvchi to‘plamlarining badiiy ahamiyati. G‘afur G‘ulomning bolalar uchun yozilgan she‘rlarida ilgari surilgan g‘oyalar. G‘afur G‘ulomning nasriy asarlari o‘zbek bolalar adabiyotining ajoyib namunalari sifatida. G‘afur G‘ulomning ikkinchi jahon urushi davridagi ijodi. Quddus Muhammadiyning hayoti va ijodiy faoliyati. Shoir shehrlardagi musiqiylik. Q.Muhammadiy she‘riyatida tabiatga munosabat; poetik obrazning o‘rni hamda ahamiyati.

7. Zafar Diyorning hayoti va ijodi. Zafar Diyorning “Mashinist” dostonida ilgari surilgan g‘oyalar. Zafar Diyorning she‘riy asarlarida inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarning ifodalanishi. Shukur Sa’dulla hayoti va ijodi. Sh.Sahdulla ijodida hayotiy voqealarning haqqoniy badiiy tasviri, janr rang-barangligi va badiiy xususiyatlari, obrazlar talqini, tarbiyaviyligi, hayotiyiligi.
8. Sulton Jo‘raning hayoti va ijodi. Shoirning ilmiy-ommabop mavzulardagi she‘rlarida ifodalangan g‘oyalar haqida. Sulton Jo‘raning vatanparvarlik mavzusida yozilgan asarlari tahlili. Hakim Nazirning hayoti va ijodi. Hakim Nazirning maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarga bag‘ishlangan asarlariga xos xususiyatlar. Hakim Nazirning mehnat, odob-axloq, vatanparvarlik mavzulariga bag‘ishlangan asarlarining ahamiyati haqida.
9. Po‘lat Mo‘minning hayoti va ijodi. Po‘lat Mo‘min ijodida odob-axloq mavzusi. Po‘lat Mo‘min – qo‘shiqchi shoir. Quddrat Hikmatning hayoti va ijodi. Quddrat Hikmatning tinchlik va baxtli bolalik haqidagi she‘rlarining o‘ziga xos xususiyatlari. Quddrat Hikmat dostonlarida ilgari surilgan g‘oyalar.
10. Xudoyberdi To‘xtaboyev hayoti va ijodi. “Sariq devni minib”, “Qasoskorning oltin boshi”, “Besh bolali yigitcha” asarlarining badiiy xususiyatlari. Farhod Musajon hayoti va ijodi. Farhod Musajonning maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarga bag‘ishlangan hikoyalarida ilgari surilgan g‘oyalar. Farhod Musajon - dramaturg adib.
11. Miraziz A‘zamning hayoti va ijodiy faoliyati. M.Ahzam shehrlarida hayotga munosabat, ijtimoiy ziddiyatlarning badiiy talqini. Adib dramalarining maktab sahnasidagi ahamiyati. Tursunboy Adashboyev ijodida ona-tabiat va Vatan madhi. T.Adashboyevning so‘nggi yillardagi ijodiy faoliyati. Shoirning ona-tabiat va Vatan mavzusidagi she‘rlari badiiyati.
12. Qambar Otaning hayoti va ijodiy faoliyati. Qambar Otaning maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarga bag‘ishlangan she‘rlarining mavzu doirasi. Qambar Ota yaratgan doston va doston-ertaklarda ilgari surilgan g‘oyalar. Muhammad Ali yaratgan tarixiy romanlardagi bolalar obrazlari. Muhammad Alining ona-tabiat tasviri chizilgan asarlari. Muhammad Alining xalq afsonalari asosida yaratgan asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar. Muhammad Alining temuriylarga bag‘ishlab yozilgan romanlari haqida.

13. Anvar Obidjon ijodi o'zbek bolalar adabiyotidagi yanigicha yo'nalish sifatida. Anvar Obidjon she'rlarida kitobxon ongiga ta'sir qilish emas, qalbiga yo'l topishga bo'lgan urinishlar. Anvar Obidjonning "Sen eshitmagan qo'shiqlar" turkumi – o'quvchilarning eng sevimli to'plami. Anvar Obidjon – ustozlar e'tirofida. Abusaid Ko'chimovning hayoti va ijodiy faoliyati. Abusaid Ko'chimovning kichikintoylarga bag'ishlangan she'rlarida ilgari surilgan g'oyalar. Abusaid Ko'chimov ertak va dostonlarining o'ziga xos xususiyatlari.
14. Hamza Imonberdiyevning hayoti va ijodiy faoliyati. Hamza Imonberdiyev asarlarining mavzu doirasi. Hamza Imonberdiyevning "Adolat kaliti" ertagida ilgari surilgan g'oyalar. Abdurahmon Akbar ijodidagi rang-baranglik. Abdurahmon Akbarning qofiyali nasr(saj') shaklidagi turkumidagi she'rlarning o'ziga xosligi. Abdurahmon Akbarning Vatan, tabiat va bolalar o'yinlari haqidagi she'rlari haqida. Abdurahmon Akbarning alifbo shehrlari haqida.
15. Chet el bolalar adabiyotining umumiy tahlili. Sharl Perroning bolalar zavq oladigan ertaklariga xos xususiyatlar haqida. Aka-uka Grimmlar yaratgan ertaklarda ilgari surilgan g'oyalar. Aka-uka Grimmlar yozgan ertaklarda ulug'langan yoki qoralangan fazilatlar va xislatlar haqida. Xans Kristian Andersen ijodining ko'p qirrali va rang-barang ekanligi. Xans Kristian Andersen asarlarida ilgari surilgan g'oyalar.
16. Aleksandr Sergeyevich Pushkin yaratgan ertak-dostonlarda ilgari surilgan g'oyalar. Nikolay Alekseyevich Nekrasov hayoti va ijodi. Nikolay Alekseyevich Nekrasovning bolalarga atab yaratgan asarlarining o'ziga xos xususiyatlari.
17. Lev Nikolayevich Tolstoy tomonidan yaratilgan "Yangi alifbo" asari haqida. Lev Nikolayevich Tolstoyning "Mo'ysafid olma ekdi" hikoyasida ilgari surilgan g'oyalar haqida. Korney Ivanovich Chukovskiy ertak-dostonlarida ilgari surilgan g'oyalar. Samuil Yakovlevich Marshak asarlarining janr jihatdan rang-barangligi. Samuil Yakovlevich Marshak asarlarida ilgari surilgan g'oyalar.

IV. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlarida bakalavlar ilmiy ijodiy faoliyat bilan shug'ullanib fan sohasidagi yangiliklar bilan amaliy mashg'ulotlarini mazmunini boyitadilar.

Amaliy mashg'ulotlari uchun tavsiya etilgan tahminiy mavzular:

1. Fonetika va orfoepiya
2. Grafika va orfografiya (imlo).
3. Leksikologiya, frazeologiya, leksikografiya.
4. Morfemika va so'z yasalishi.
5. Grammatika.
6. Morfologiya. So'z turkumlari. Ot.
7. Sifat.

8. Son .
9. Olmosh.
- 10.Fe'l.
- 11.Ravish
- 12.Bo g'lovchi, ko'makchi, yuklama.
- 13.Modal so'z, undov, taqlid so'z
- 14.Sintaksis.
- 15.Punktuatsiya va umumiy takror
- 16.Uslubiyat va uslubshunoslik.

“Ona tili va adabiyot” fanining “Bolalatr adabiyoti” qismi amaliy mashg'ulotlari mazmuni

II.Bolalar folklori

- III. O'zbek bolalar adabiyoti (umumiy tahlil)
- IV. Alisher Navoiy va Gulxaniy ijodi
- V. Abdulla Avloniy va Hamza ijodi
- VI. G'afur G'ulom va Quddus Muhammadiy ijodi
- VII. Zafar Diyor va Shukur Sa'dulla ijodi
- VIII. Sulton Jo'ra va Hakim Nazir ijodi
- IX. Po'lat Mo'min va Qudrat Hikmat ijodi
- X. Xudoyberdi To'xtaboev va Farhod Musajon ijodi
- XI. Miraziz A'zam va Tursunboy Adashboyev ijodi
- XII. Qambar Ota va Muhammad Ali ijodi
- XIII. Anvar Obidjon va Abusaid Ko'chimov ijodi
- XIV. Hamza Imonberdiyev va Abdurahmon Akbarning ijodi
- XV. Chet el bolalar adabiyoti
- XVI. Rus yozuvchilarining bolalarga atab yozgan asarlari
- XVII. Rus yozuvchilarining bolalarga atab yozgan asarlari(davomi)

V. Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda quyidagi shakllar tavsiya qilinadi:

- dasturda tavsiya qilingan darslik va qo'llanmalardan foydalangan holda ona tili va adabiyot fanining bo'limlarini o'rganish;
- o'zlari mustaqil izlab topgan qo'shimcha adabiyotlardan foydalangan holda ona tili va adabiyot fanining bo'limlarini o'rganish;
- badiiy adabiyotlardan ona tili bo'yicha muayyan mavzularga doir misollar ko'chirish;
- chuqur o'rganilishi talab qilinadigan mavzular yuzasidan jadvallar va slaydlar tayyorlash;
- muayyan mavzular bo'yicha mustaqil tarzda test topshiriqlarini tayyorlash ;

- muayyan mavzular bo'yicha mustaqil tarzda lug'atlar tuzish ;
Mustaqil ta'lim topshiriqlari o'tilgan mavzular asosida beriladi.

VI. Asosiy va qo'shimcha adabiyotlar hamda axborot manbalari **Asosiy adabiyotlar**

1. M.Hamroyev, D.Muhamedova, D.Shodmonqulova, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva Ona tili (darslik) MOLIYA- IQTISOD, Toshkent, 2007-yil. 81.633.1 O-56 Y-6793(10 ta)
2. R.Ikromova, D.Muhamedova, M.Hamrayev Ona tilidan mashqlar to'plami (o'quv qo'llanma) TDPU, Toshkent, 2009-yil 81.633.1 И 37 921994 (60 ta)
3. Жумабоев М. Ўзбек болалар адабиёти (дарслик) –Т.: Ўқитувчи, 2002 83.8 (5Ўз) Ж 92 923869 (50)
4. Жумабоев М Болалар адабиёти (дарслик) –Т.: Ўқитувчи, 20 83.3 (5Ўз) Ж 92 923851 (50 ta)

Qo'shimcha adabiyotlar

5. Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent –“O'zbekiston” -2016.56 B.
6. Sh.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent –“O'zbekiston” -2016.488 b.
7. Sh.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlari ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. Toshkent –“O'zbekiston” - 2016.488 b.
8. Sh.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent – “O'zbekiston” -2017.104 b.
9. George Yule. The Study of Language. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS. 2010.
- 10.H.Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2005, “Talqin” nashriyoti
- 11.Sh.Rahmatullayev. Hozirgi adabiy o'zbek tili. 2006,“Universitet” nashriyoti.
- 12.M.Hamrayev. Ona tili fanidan lisoniy tahlil qoliplari. “Sharq” NMAK, 2015.

Internet saytlari

13. www.pedagog.uz
14. w.w.w.ziyo.net